

"כי גרשוני"

(עיון בפרקי בריחת דוד מפני שאול)

דרכו של דוד אל כס המלוכה בירושלים נחלקה לשלושה חלקים. החלק הראשון הוא עלייתו הראשונה של דוד. חלק זה החל במשיחת דוד על ידי שמואל:

ויקח שמואל את קרן השמן, וימשח אותו בקרב אחיו. ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה... (שמואל א טז, יג)

והגיע לשיאו במינויו של דוד למפקד בכיר בצבאו של שאול:

ויצא דוד, בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל, וישימהו שאול על אנשי המלחמה, ויטב בעיני כל העם, גם בעיני עבדי שאול.

(שמו"א יח, ה)

ובנישואיו לבתו של שאול, מיכל (שמו"א יח, כז).

החלק השני - נפילתו של דוד, והפיכתו לאויב הממלכה. חלק זה החל בניסיונות של שאול להכות את דוד בחנית:

ויטל שאול את החנית, ויאמר: אכה בדוד ובקיר, וייסוב דוד מפניו פעמיים. (שמו"א יח, יא) והסתיים בגלות מחוסר ברירה בארץ פלשתים:

ויאמר דוד אל לבו: עתה אספה יום אחד ביד שאול. אין לי טוב כי הימלט אימלט אל ארץ פלשתים, ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל, ונמלטתי מידו. (שמו"א כז, א) החלק השלישי הוא עלייתו השנייה של דוד. חלק זה החל בעלייה לחברון, והסתיים בישיבה על כס המלוכה בירושלים.

חלוקה זו מעוררת את השאלה מה היתה הסיבה והמטרה של החלק השני. לשם מה צריך היה דוד לאבד את מעמדו כיקיר הממסד ולהפוך לאדם נרדף, שכל צבאו של שאול מופעל כנגדו, ואשר מוסגר על ידי בני שבטו אל המלך?

א. לא פשעי ולא חטאתי

לכאורה, הסיבה לגלות של דוד היא מן הסתם חטא שחטא. ואולם, הן במקרא והן במדרש אין לכך רמז. דוד, מקים עולה של תשובה, אינו תולה את סבלו בחטאיו, אלא ברשעותם של הרודפים אותו. לכך מספר דוגמאות:

למנצח אל תשחת לדוד מכתם, בבורחו מפני שאול במערה... נפשי בתוך לבאים, אשכבה לוהטים; בני אדם שיניהם חנית וחיצים ולשונם חרב חדה. (תהלים נז, א-ה)

למנצח בנגינות משכיל לדוד. בבוא הזיפים ויאמרו לשאול, הלוא דוד מסתתר עמנו... כי זרים קמו עלי ועריצים ביקשו נפשי, לא שמו א-להים לנגדם סלה. (תהלים נד, א-ה)

יתירה מזו, דוד אומר במפורש שהרדיפה אחריו אינה עקב חטאיו:

למנצח אל תשחת לדוד מכתם, בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו. הצילנו מאויבי א-להי, ממתקוממי תשגבני. הצילני מפועלי אוון ומאנשי דמים הושיעני. כי הנה ארבו לנפשי, יגורו עלי עזים, לא פשעי ולא חטאתי ה'.

(תהלים נט, א-ד)

אם נקבל את הטענה שדוד לא נרדף בגלל חטאיו, עדיין יש מקום לשאול מה היתה המטרה

הא-להית בהגלייתו של דוד.

ב. משפיעים מחוץ לממסד

להבנת העניין, נשווה בין שלושה אישים שונים מאוד זה מזה: משה, דוד וירבעם. אף שכל אחד מהם נאלץ להתנתק מן העם לתקופה מסוימת, ההבדל ביניהם הוא גדול מאוד. אולם הבדל זה בולט דווקא על רקע של דמיון מסוים. אישים אלה הצליחו להוביל לשינוי דרמטי בעם ישראל, כל אחד בדרכו הייחודית, דווקא כאשר יצאו מחוץ לממסד.

משה רבנו לא גדל בתוך בני ישראל. כבר בילדותו הועבר לבת פרעה. לאחר שניסה משה לצאת אל אחיו הוא נאלץ לברוח ממצרים. מתוך עמדה זו של ריחוק מחיי הסבל והשעבוד נשלח משה לגאול את ישראל. הדבר הוסבר כך על ידי ראבי"ע (שמות ב, ג):

ומחשבות השם עמקו, ומי יוכל לעמוד בסודו, ולו לבד נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות, ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים. הלא תראה, שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס, והושיע בנות מדין מהרועים, בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו. ועוד דבר אחר, כי אילו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו, לא היו יראים ממנו, כי יחשבוהו כאחד מהם. כלומר, על מנת למשות את ישראל מהביצה המצרית, היה משה חייב לעמוד מבחוץ. יתירה מזו, היכרותו הקרובה עם בית המלוכה המצרי, קרי עם האויב, בוודאי סייעה לו בעומדו אל מול פרעה.

להבדיל ממשה שנשלח להושיע את ישראל, נשלח ירבעם לפלג את הממלכה, אולם גם הוא עשה זאת במסלול דומה לזה של משה ודוד. ירבעם החל את דרכו בתוך המערכת:

והאיש ירבעם גיבור חיל, וירא שלמה את הנער כי עושה מלאכה הוא, ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף. (מלכים א יא, כח)

אולם, הוא התקומם כנגד מה שראו עיניו:

ויירבעם בן נבט, אפרתי מן הצרדה, ושם אמו צרועה, אשה אלמנה, עבד לשלמה, וירם יד במלך. וזה הדבר אשר הרים יד במלך: שלמה בנה את המילוא, סגר את פרץ עיר דוד אביו. (מל"א יא, כו-כז)

בעקבות כך הוא נאלץ לברוח למצרים:

ויבקש שלמה להמית את ירבעם. ויקם ירבעם, ויברח מצרים אל שישק מלך מצרים, ויהי במצרים עד מות שלמה. (מל"א יא, מ)

מעמדה זו, זינק ירבעם את המלוכה:

ויפשעו ישראל בבית דוד עד היום הזה. ויהי כשמוע כל ישראל כי שב ירבעם, וישלחו ויקראו אותו אל העדה, ומליכו אותו על כל ישראל... (מל"א יב, יט-כ)

ראוי לשים לב לדמיון המסוים שבין ירבעם ומשה: שניהם עזבו את ישראל והסתתרו בבית פרעה. אולם ירבעם מעל בתפקידו ההיסטורי והא-להי, והפך לאנטיזה של משה: משה נלחם בעגל, וירבעם עשה שני עגלים.

לעתים, הדרך היחידה להוות אלטרנטיבה למערכת קיימת, היא דווקא על ידי היציאה מחוץ לה. מכאן, נוכל ללמוד כי יתכן שזו גם התכלית של בריחת דוד: על מנת להוות אלטרנטיבה לממסד שהקים שאול היה דוד חייב לצאת מחוץ לאותו ממסד ואף להפוך לאויבו הראשי. מעבר לכך, יתכן כי דווקא מתוך ההיכרות עם האויב - הפלשתים - בזמן הישיבה בצקלג:

ויקם דוד, ויעבור הוא ושש מאות איש אשר עמו אל אכיש בן מעוך מלך גת. (שמו"א כז, ב)
 - הצליח דוד אחר כך גם להכריע את הפלשתים:
 ויהי אחרי כן, ויך דוד את פלשתים ויכניעם, ויקח דוד את מתג המאה מיד פלשתים. (שמו"ב ח, א)
 והצלחה זו מקבילה להצלחת משה בעמידותו מול פרעה דווקא מתוך היכרות אינטימית עם בית המלוכה הפרעוני.

ג. להפוך מר (נפש) למתוק

הטענה כי דוד היה חייב לעזוב את הממסד של שאול, ואף להכיר את הפלשתים, אין בה כדי להסביר את הסבל של דוד. משה החליף את חיי העבדות בחיי מלוכה בבית פרעה, וירבעם החליף את תפקידו הבכיר בממסד של שלמה בגלות "בתנאי מלון" אצל מלך מצרים. לעומתם, דוד איבד את מקומו בממסד ובעם, וקיבל בתמורה רדיפה אישית ומשפחתית, תנאי מחיה קשים במדבר יהודה וסכנת חיים מתמדת. מה תכלית הסבל שנגזר על דוד?
 בבריחתו, מתוודע דוד לשוליים הגיאוגרפיים של הממלכה בדרום הר חברון. דוד ואנשיו ממלאים את החלל שהשאיר השלטון המרכזי, ומקימים מליציה להגנה על תושבי האזור:
 ויגידו לדוד לאמור: הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שוסיס את הגרנות. וישאל דוד בה' לאמור: האלך והכיתי בפלשתים האלה? ויאמר ה' אל דוד: לך והכית בפלישתים והושעת את קעילה. (שמו"א כג, א-ב)

וכך תיארזו זאת עבדי נבל הכרמלי:

חומה היו עלינו, גם לילה גם יומם, כל ימי היותנו עמם רועים הצאן. (שמו"א כה, טז)

אולם, חשוב מכך, דוד מתוודע גם לשוליים החברתיים, כאשר נאספים אליו כל "אנשי השוליים" של הממלכה:

ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר, ויהיו עמו כארבע מאות איש. (שמו"א כב, ב)

דוד מצליח להפוך את המר למתוק, ואת מרי הנפש לחיילים עתירי הישגים:

ותצר לדוד מאד, כי אמרו העם לסקלו, כי מרה נפש כל העם איש על בניו ועל בנותיו, ויתחזק דוד בה' א-להיו. (שמו"א ל, ו)

ללא החוויה של ההידחות על ידי הממסד לא היה מצליח דוד להזדהות את אותם מרי הנפש ולשקם אותם.

ד. מדוע גלו ישראל למצרים?

באותו אופן ניתן להסביר גם את גלות מצרים. מלבד ההסברים הרבים המופיעים במדרש ובדברי פרשנים ראשונים ואחרונים, ניתן להצביע על העובדה שכמה מצוות נומקו בתורה כך: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים". נימוק זה מופיע חמש פעמים בתורה:

1. לגבי הציווי על מנוחת העבד בשבת (דברים ה, יד).
2. לגבי שחרור עבד בשנה השביעית ומצוות הענקה (דברים טו, טו).
3. כנימוק לכך שהשמחה לפני ה' כוללת את היתום, האלמנה והעבד (דברים טז, יב).
4. לגבי האיסור להטות משפט יתום (דברים כד, יח).
5. ברקע המצווה להשאיר לקט, שכחה ופאה בשדה (דברים כד, כב).

ובנוסף לכך - מצוות הבאות כזכר לגרות במצרים, כמו:

1. האיסור על אונאת גר ולחיצתו (שמות כב, כ; כג, ט).

2. מצוות אהבת הגר (ויקרא יט, ל; דברים י, יט).

אין קושי לראות כי מדובר במצוות בעלות מכנה משותף - הדאגה לחלש בחברה ואף לזר שבחברה. מצוות אלה מבוססות, על פי התורה, על הזיכרון ההיסטורי של גלות מצרים.

נוכל אם כן להציע הסבר נוסף לגלות מצרים: העם שנועד להראות את דרך ה' לכלל האנושות לא יכול היה לחוות רק הצלחה, כיוון שבכך היה חוסם את עצמו מלתקשר עם מי שחוהה כישלון.

כדי לפתוח את עם ישראל לקשר עם מוכי הגורל, חייב היה העם לחוות על בשרו את חוויית הסבל של מי שנמצא בתחתית הסולם החברתי והלאומי.

רק עם שעבר חווייה קשה כזו ונחלץ ממנה, יוכל להראות את דרך ה' לעמי עולם בשאלות מוסריות וחברתיות קשות. ויותר מכך, רק עם שהצליח לצאת ממחנק השעבוד לאור הגאולה יוכל להראות לעמים המשועבדים דרך דומה.

